

O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligi: muammolar va yechimlar

Oziq-ovqat inson hayotidagi eng muhim unsurlardan biri hisoblanadi. Iste'molchilar har doim sifatli va xavfsiz mahsulotlar olishni istaydilar. Xavfsiz oziq-ovqat deganda biz odatda yuqori sifatli, ekologik toza, GMOsiz (genetic

modifikatsiyalashgan organizmsiz), pestitsidlar singari oziq-ovqatga aloqador zararli elementlar bo'lmagan mahsulotlarni nazarda tutamiz. Oziq-ovqat xavfsizligi insoniyatning asosiy muammolaridan biri bo'lib, millatlarning salomatligini, rivojlanishi va farovonligini belgilaydi. Aholi iste'mol qiladigan oziq-ovqat sifati fuqarolar hayot kechirishining darajasi va sifatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, atrof-muhitni muhofaza qilishga, shuningdek, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy va demografik holatiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Oziq-ovqat xavfsizligi mamlakat aholisining sog'lig'ini saqlashga imkon beradigan demografik holatning ijobiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Xavfsiz oziqlanish hayot davomiyligini uzaytiradi, bolalarning barkamol o'sishi va rivojlanishiga yordam beradi, ko'pgina kasalliklarning oldini oladi, shu orqali millat salomatligini ta'minlaydi. Butun dunyoda sun'iy mahsulotlarni ishlab chiqarish kundan-kunga ko'payib borayotgan bugungi kunda oziq-ovqat xavfsizligi ustidan nazoratni susaytirishga aslo yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligi - jismoniy talablar darajasida aholi salomatligi holatiga xavf solmasdan aholini muhim iste'mol mahsulotlari bilan uzluksiz ta'minlash imkoniyati kafolatlangan ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy holatdir. Boshqacha qilib aytganda, hozirgi yashayotgan va kelajakda tug'iladigan avlod uchun xavf tug'dirmaydigan oziq-ovqat xavfsiz

hisoblanadi. Shu bois, bugungi kunda mahsulot sifatini nazorat qilishning obyektivligi o'z navbatida butun insoniyat salomatligi uchun xavfsizligini kafolatlagani bois, mazkur soha bilan bog'liq muammolarga yuzaki qarab bo'lmaydi.

Bizning tadqiqot mavzuimizni chuqur ochib berish, sohadagi muammolarni ochib berish, zarur takliflar bildirish O'zbekiston Respublikasining qonunchilik hujjatlarini tahlil qilishni taqozo etadi.

“Aholining Sanitariya-epidemiologik osoyishtaligi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonunining 17-moddasida fuqarolar davlat boshqaruvi organlaridan, mahalliy davlat hokimiyati organlaridan, shuningdek davlat sanitariya nazoratini amalga oshiruvchi organlardan sanitariya-epidemiologik vaziyat va insonning yashash muhiti holati, yuridik shaxslardan va yakka tartibdagi tadbirkorlardan mahsulotning, shuningdek bajarilayotgan ishlar va ko'rsatilayotgan xizmatlarning xavfsizligi hamda sifati to'g'risida axborot olish huquqida ega ekanligi belgilangan. Bundan kelib chiqadiki, har bir fuqaro o'zi iste'mol qiladigan mahsulotning xavfsizlik talablariga qanchalik javob berishi haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lishga huquqlidir.

Shuningdek qonunchiligimizda, “oziq-ovqat mahsulotining xavfsizligi” tushunchasiga ta'rif berilgan: “oziq-ovqat mahsulotining xavfsizligi — oziq-ovqat mahsulotining sanitariya, veterinariya, veterinariya-sanitariya, fitosanitariya qoidalari va normalariga mosligi”¹. Ko'rinib turganidek, ta'rifda xavfsilik uchun talab aynan ko'rsatilmasdan boshqa normativ-hujjatlarga havola qilingan. Mahsulotning sifati va xavfsizligini ta'minlaydigan talablar majburiy bo'lib, u qonun yoki boshqa normativ hujjat belgilangan tartibda o'rnatiladi. Iste'molchilarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha majburiy talablar O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan tasdiqlangan va

¹ O'zbekiston Respublikasining qonuni “Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risida”- 2-modda. http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=20326

nazorat qilinadigan standartlar, sanitariya me'yorlari va qoidalarda belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasida qo'llaniladigan standartlashtirish sohasidagi hujjatlarni quyidagi turlarga bo'lishimiz mumkin:

- Milliy standartlar – standartlashtirish sohasidagi O'zbekiston Respublikasining milliy organi tomonidan qabul qilingan hujjatlar;
- standartlashtirish qoidalari, standartlashtirish sohasidagi normalar va tavsiyalar;
- texnik, iqtisodiy va ijtimoiy soha axborotlarining barcha rus umumrespublika tasniflagichlari;
- korxona, tashkilot va muassasalarning standartlari.

Tovarlarning xavfsizligiga qo'yiladigan talablar turlicha, yuqoridagi hujjatlarda ko'rsatilgan qoidalarga muvofiq belgilanadi. Ushbu qoidalardan chetga chiqish, masalan, tovarlarni odatiy bo'lmagan sharoitda ishlatish, saqlash, iste'mol qilish qoidalarini buzish, iste'molchi uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Genetik modifikatsiyalashgan organizmlar (GMO) - organizm genomiga tashqi genni kiritish orqali hosil qilingan oziq-ovqat mahsulotlari va tirik organizmlar.

Genetik jihatidan o'zgartirilgan organizmlarning o'sishi oson va iqtisodiy jihatdan ancha arzonga tushadi - bu ularning tarqalishining asosiy sabablaridan biridir. Transgenli organizmlar tashqi sharoitlarga chidamli, ularga kasallik va zararkunandalar xavf solmaydi, murakkab parvarishni talab qilmaydi. Ular o'zlarining genetik uskunalarida boshqa tirik organizmlardan DNK qismlarini o'z ichiga oladi. Qishloq xo'jaligida genetik muhandislik qurg'oqchilikka chidamli o'simliklarning yangi navlarini yaratish, eng yaxshi ta'mga va o'sish xususiyatlariga ega bo'lgan, zararkunandalarga chidamli, har qanday haroratga chidamli navlarni yaratishda qo'llaniladi. Hayvonlardan olingan yangi nasllar mahsuldorlikning oshishi va tez o'sishi bilan farq qiladi. Hozirgi vaqtda eng yuqori kaloriya miqdori va inson tanasi

uchun kerakli mikroelement miqdori bilan tavsiflangan o'simliklarning yangi navlari yaratilgan. Genetik modifikatsiyalashgan daraxtlarning yangi navlarini o'rganib ko'rsangiz, unda sellyulozaning yuqori miqdori va tez o'sishi kuzatiladi. Hozirgi vaqtda biologik jihatdan toza yoqilg'i sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan O'simliklar ishlab chiqilgan.

1988-yil - genetik jihatdan modifikatsiyalangan o'simliklarning birinchi navi ekilgan yil sifatida tarixda qoldi. Savdo shahobchalarida genetik modifikatsiyalangan mahsulotlarning birinchi partiyasi 1993-yilga kelib paydo bo'lgan. O'shandan beri genetik modifikatsiyalashtirilgan mahsulotlar butun dunyoda mashhur bo'lib kelmoqda.

AQSh, Kanada, Argentina, Portugaliya, Xitoy va Ispaniya singari davlatlarda ekin ekish mumkin bo'lgan yerlarning yarmidan ko'pini genetik modifikatsiyalashgan o'simliklar egallagan.

Dastlabki yillarda biotexnologiyaning (genetik modifikatsiyalashtirilgan organizmlar) ushbu rivojlanishi ko'plab mamlakatlarda ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal etishga qaratilgan edi. Hozirda biotexnologiya tirik organizmlarni genetik modifikatsiyalashtirish bilan bog'liq eng dolzarb muammolardan biriga aylandi.

Dastlab ushbu sohaga bee'tibor bo'lingan bo'lsa-da, hozirgi kunda bir qancha davlatlarda genetik modifikatsiyalashtirilgan mahsulotlarni tayyorlash, sotish va tarqatish taqiqlangan.

Biroq, bugungi kunda genetik modifikatsiyalashgan organizmlar oziq-ovqat xavfsiligi sohasidagi yagona muammo emas. Qishloq xo'jaligida qo'llaniladigan kimyoviy vositalar (agroximikatlar - qishloq xo'jaligida begona o'tlar, zararkunandalar va turli o'simlik kasalliklarini nazorat qilish uchun ishlatiladigan kimyoviy moddalar) ham insoniyat oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid solayotgan global muammolardan biridir.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi tahlili va jahon hamjamiyati olimlarining fikrlarini o'rganish asnosida quyidagicha xulosalarga kelishimiz mumkin:

Tarkibida GMO mavjud mahsulotlar

- sog'liq uchun zararli, saraton kasalligining rivojlanishiga sabab bo'ladi;

- Semirishga olib keladi;

- Aholining reproduktiv salomatligining buzilishiga olib keladi.

Yuqoridagilarni hisobga olib, mamlakatimizda quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim:

- genetik modifikatsiyalashgan organizmlarning ilmiy asoslangan xavflarini hisobga olish;

- genetik modifikatsiyalash bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar, ulardan foydalanish va gen injeneriyasi tadqiqotlari natijalaridan foydalanishni kamaytirish;

- mamlakatimiz qishloq xo'jaligini rivojlantirishga yordam beradigan ekologik toza qishloq xo'jaligi amaliyotlarini o'rganish va rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash;

- Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish bilan aloqador normativ hujjatlarga tarkibida modifikatsiyalashtirilgan organizmlar bor bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarini chetdan olib kelish va iste'mol qilishni cheklashga, shuningdek bolalar ovqatida genetik modifikatsiyalashtirilgan organizmlarni qo'llashga taqiq joriy etishga yo'naltirilgan qo'shimchalar kiritish.

O'zbekiston Respublikasining "Oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risida" qonuniga quyidagi o'zgarishlarni kiritish taklif qilinadi:

1. "oziq-ovqat mahsulotining xavfsizligi" tushunchasi "oziq-ovqat mahsuloti va homashyosining xavfsizligi" tarzida o'zgartirish;

2. Oziq-ovqat xomashyosi sifati uchun alohida talablarni belgilash;

3. Tarkibida modifikatsiyalashtirilgan organizmlar bor bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlarini chetdan olib kelish va iste'mol qilishni cheklashga, shuningdek bolalar ovqatida genetik modifikatsiyalashtirilgan organizmlarni qo'llashga taqiq joriy etishga yo'naltirilgan qo'shimchalar kiritish.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash o'rinliki, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq normativ-hujjatlarda xalqaro standartlarga mos qoidalar o'rnatilgan bo'lsa-da, ularning ijrosini ta'minlashga yetarlicha xato va kamchiliklarimiz bor. Buni Britaniyaning "Economist" jurnali tomonidan har ikki yilda tuzilgan oziq-ovqat xavfsizligi darajasi reytingidagi o'rnimiz ham buni ko'rsatib turibdi. O'zbekiston 2017-yil natijalariga ko'ra, mazkur reytingda 113 davlat orasidan 78-o'rinni egallagan bo'lib, 2016-yilgi natijasidan 14 pog'onaga pastlagan. Umumiy to'plagan balimiz 100 ballik tizimda 47.5 deb baholangan².

² The Global Food Security Index - <http://foodsecurityindex.eiu.com/>

Oziq-ovqat xavfsizligi indeksi (The Global Food Security Index) Britaniyaning "The Economist Intelligence Unit" tahliliy kompaniyasi tomonidan AQShning "Dupon" transmilliy kompaniyasi ko'magida chiqariladi. Tadqiqotlar 2012 yildan beri olib boriladi. Bugungi kunda bu indeks o'zidan turli davlatlarning oziq-ovqat xavfsizligi holati ko'rsatkichlarining eng to'liq shaklini namoyon qiladi.